

A népnyelvi szótár és a modern nyelv kutatás.

A nagy szótári munkálatok jelenleg mondhatni jellegzetesek a mi nyelvtudományi munkálkodásunkra. Történeti okok miatt lett éppen a mai kor feladatává, hogy mind saját nyelvünk, mind pedig közelebbi és távolabbi rokonnyelveink tekintetében viszonylag intenzív figyelmet fordítsunk fontos, részben alapvető jelentőségű lexikális és más anyagkiadási feladatokra. Ami rokonnyelveinket illeti, az őket érintő tudományos munkálkodás megszakadt az után a csapás után, amely nemzeti tudományainkat érte, amikor az Oroszország uralma alá tartozó területekre vezető utak mind lezárultak kutatóink előtt. Mert hiszen a finn tudósnak mostanában könnyebb eljutni a Tűzföldre és Patagóniába, mint pl. az Äänis-tó partjaira, vagy a mordvinok közé. Ennek közvetlen, egyetlen örvendéses következménye az, hogy így egy tulajdonképpen még csak a jövőben történő kutatómunka eszközei és feltételei teremődnek meg.

A *finn népnyelvi szótár* előmunkálatainak meggyorsítása éppen ezekben az években halaszthatatlannak látszik. E feladat sürgős természetéből következik, hogy a késlekedés végzetessé válnék, mert a még számunkra elérhető anyag hamarosan elpusztulna. Nyelvjárási szótári munkánknek az utolsó pillanatban történt gyakorlati megvalósulását népünk állami önállóvá létele teremtette meg. Ez a körülmény ugyanis alkalmat adott neki arra, hogy a korábnál nagyobb mértékben irányítsa művelődési politikáját a népi gondolkodásmód és öntudat követelményei szerint.

Készséggel el kell ismerni, hogy a finn népnyelv szótárának gyűjtése jelenleg értéke és jelentősége arányában mind szellemi, mind pedig anyagi támogatást élvez az államtól és a közvéleménytől. Mi, a mai nemzedék képviselői, akiknek kötelező osztályrészünk, hogy cselekvőleg résztvegyünk ennek az évszázados gyűjtőmunkának befejezésében, ezt a szívünket lelkesítő és munkakedvünket növelő rokonszenvet többek között annak a mélyreható szellemi alapnak köszönhetjük, amelyet Setälä N. Emil és Ailio Gyula e téren Finnország jövőjének érdekében annakidején megvetettek.

De ha tehát, hogy úgy mondjam, történetileg meg is érthetjük a finn lexikográfia mostani virágzását, pl. a népnyelvi szótárunk iránt érzett általános rokonszenvet, viszont a kívülről szemlélő bírálónak joga van megkérdezni, hogy vajjon a szótári munkának ez a dédelgetése, amely az állami költségvetésben is mostanában igen szép módon nyert kifejezést, nem támaszkodhatik-e más okokra is mint történetiekre. Másképpen kifejezve: indokolt-e még az 1940-es években is a nyelvjárási lexikográfiának és általában az egész nyelvjáráskutatásnak ugyanaz az értékelése, mint az 1890-es években, amikor Setälä N. Emil férfikora delén felvázolta többek között a finn népnyelvi szótár tervezetét is.

Természetes, hogy az utóbbi három-négy évtized nem mult el a nyelvtudomány történetében sem nyomtalanul.

Még úgy negyven esztendővel ezelőtt az újdonságinger bizonyos vonzóerőt kölcsönzött az ú. n. újgrammatikus iskolának. Ez a rendszer, amely a nyelvtudomány módszerét újjászülte, a gyakorlatban egyre újabb és újabb fényes eredményekre vezetett. Még ma is jól megértjük azt a lelkesedést, amely e kutatási irány legkiválóbb képviselőinek lelkét eltöltötte, amikor felfogták, milyen döntő megerősödést jelentett az új elmélet hatalomrajutása a tudomány számára. Végre volt egy olyan szilárd alap, amelyre építve biztosan lehetett hinni abban, hogy maradandó eredményeket érnek el, volt a nyelvtudományi mértékrendszernek olyan nemzetközi, általános érvényű zsinórmértéke, amellyel az összes nyelvtudományi eredményeket meg lehetett mérni és ellenőrizni. A módszer pontossága olyan nagyfokú volt, hogy — miként a kitűnő találmányok általában — viszonylag egyszerű eszközökkel a legérdekesebb eredményeket nyújtotta. Pl. csak egy maréknyi kritikailag megrostált, hangtanilag bizonyos germán-indiai szópárra volt szükség, hogy a nyelvtudomány röntgengépeinek segítségével át tudják világítani azt az évezredes sűrű sötétséget, amely mögött ott rejtett az indo-európai ősnép mitológiai fogalmi világa. Másként kifejezve: az exakt hangtörténeten alapuló etimológiai összehasonlítások lehetőséget nyújtottak széleskörű művelődéstörténeti következtetésekre.

De viszont, amikor az újgrammatikusok — az elnevezéstől függetlenül — nemsokára megszűntek újak lenni és tanrendszerük a természet kényszerűsége folytán mind újdonságának ingerét elvesztette, mind pedig — a gyakorlati élethez alkalmazva — kezdett lehetőség nyílani arra, hogy eredményei általános értékelés tárgyai legyenek, felütötte fejét a kritikai ellenzés, amely egyáltalán sohasem szűnt meg mindenütt. Különösen az 1900-as évek első évtizedében és aztán folytatólag a világháború utáni időig maguknak a nyelvészeknek a részéről, így tehát a nyelvtudomány érdekének nevében ismételten kifejezést nyertek, néha bizony ugyancsak hangsúlyozottan,

az utóbbi évtizedek uralkodó nyelvészeti irányának gyengéi. A legalaposabb vádak az ezek közül három csoportra oszthatnánk. Az újgrammatikus iránynak szemére vetették, hogy 1. túlságosan hangtani, 2. túlságosan történeti, 3. túlságosan analitikus jellegű.

Ami az első vádat illeti, könnyen érthető, hogy noha a tárgyalt kutatási irány elvben egyáltalán nem becsülte le a nyelvtudomány más területeit, mégis a gyakorlatban főleg a hangtan kutatásává vált. Hiszen tanának egész építménye legmélyebb gyökereinél fogva születési idejének abban a materialista-pozitívista életszemléletében gyökerezik, amely megkísérelte, hogy a szellemi tudományokban is a lehető legmesszebbmenően alkalmazza a természettudományi-mechanisztikus magyarázó módszert. Természetes, hogy a nyelvtudományban ily módon az érdeklődés főrésze a kutatási tárgy anyagibb mozzanataira irányult, a nyelv fonétikai, azaz „hangfiziológiai” részére. Másrészt viszont a csábítás is igen nagy volt a rokonnyelvek közti, könnyen elvégezhető és sokatígérő hangtani-etimológiai összehasonlításokkal való foglalkozásra. Egyáltalán nem szabad elfelednünk, hogy az ilyen letejfölözésben kétségkívül elérték sok maradandó eredményt, ezek pedig a részben még továbbra is e területen folytatandó minden későbbi kutatás összetartó csontvázát alkotják. Gondoljunk e tekintetben pl. különböző nyelvtörzsek kutatásában a primitív konkrét főnevekre, a végtagok elnevezéseire, stb. vonatkozó etimológiai megfelelésekre. Az újgrammatikus kincskeresők tudományuk e meghódított szűzi területein végzett kóborlásaik közben úgy jártak el, mint egykoron az újvilág felfedezői: az ő érdeklődésük legelőbb azokra a szembetűnő kincsekre irányult, amelyeket a kezükkel elérhettek. Nem is lehet kárhoztatni őket azért, hogy figyelmük az útfélen található ingerlő aranytömbök és drágakövek gyűjtésére összpontosult, s még nem irányult a talaj belseje, ki tudja, talán nagyobb, de elrejtettebb gazdagságainak rendszeres, elektromagnetikus kutatására. De bármennyire maguktól érthetődők és elfogadhatók is az okok, tény az, hogy a legutóbbi évtizedek nyelvtudománya a hangtan érdekében elhanyagolta a nyelv *belső részének* a kutatását. Ugyanazok a filológusok, akik a hangtan területén specializálódó kritikai álláspontot örvendetesen magas fokra fejlesztették, a szavak jelentéstani oldalát — korunk szemszögéből nézve — gyakran sajtáságosan felületesen tárgyalták. Az az etimológus, aki a kutatandó szó mai jelentésköréből csak azt ismerte, ami az ő saját irodalmi nyelvének általános tulajdona volt, s legjobb esetben még valamit ráadásul annak néhány népi nyelvjárásában szokásos használatából, bátran kivetítette ezt a homoktalajra épült mai felfogását évezredekkel ezelőtti viszonyokra és vakmerő következtetéseket vont le ilyen és olyan fogalmak létezéséről a történet előtti régiségben. Az a gondolat, hogy az emberi logika az év-

ezredek folyamán nemcsak fejlettségi fokát illetőleg, hanem természetében is lényegesen megváltozott, nemigen zavarta a kutatót. Ha a szó — hogy csak szinte képzelt példát vegyünk — a kutató anyanyelvében mostanában „éneklést“ jelentett, és ennek a szónak hangtani megfelelői a rokonnyelvekben „varázslást“ és a „házasság megáldását“ jelentették, akkor a kutató kikövetkeztethette, hogy a varázslás a régiségben énekléssel történt és hogy az „éneklés“ jelentésből fejlődött a „varázslás“ és abból tovább a „megáldás“ jelentés. Igazában mondva: a kutató a pillanatnyilag érzett mai egyszerű jelentést valami magától érthetődő alapjelentésnek tartotta és erről az alapról alkalmazta mai, művelt-emberi logikáját a régiek „sajátságos“ jelentéseinek megmagyarázására.

Az általunk másodikul említett gyöngé, amelyet a bírálók az újgrammatikus nyelvkutatásban hibáztatnak: annak túlzott „történetiessége“, szintén könnyen megérthető az előbb mondottak fényében. Annak az ingere, hogy a kitűnő hangtani elméletet éppen a történeti fejlődési sorok leleplezésére alkalmazzák, mindent elsöprő volt. Természetesen sokkal érdekfeszítőbb dolog volt pl. a német „Wand“, „fal“ szónak etimológiai rokonokat lelteni a rokonnyelvekből (mennél távolabbiakból, annál érdekesebb!), minthogy megpróbálják, hogy részletesen felderítsék ennek a szónak a használatát a német nyelv saját területén, hogy felkutassák azt a használati kört, amelynek a tekintetében elméleti szempontból nézve nem sok újat és ismeretlent lehetett várni a kutató számára. Így abba a helyzetbe jutottak, hogy bár az a hangtani-történeti nyelvtudomány mindig kész volt az élő nyelvek és nyelvjárások kutatása fontosságának a hangsúlyozására a könyvnyelvészkedés kiegészítésül, a gyakorlatban mégis lekicsinyelte a mai Európa művelt nyelvei nyelvjárásainak alapos átbúvárlását. Nem gondoskodtak róla, hogy pontos tudomást szerezzenek saját nyelvük szavainak elterjedési területeiről, még kevésbé, hogy részletes magyarázatokat kapjanak azoknak a különböző nyelvjárásokban betöltött ábrázoló feladatairól, noha — amint említettük — készek voltak e szavak számára etimológiai rokonokat keresni olyan nyelvekből, amelyek már évezredekken keresztül saját útjukon jártak. Az egyoldalú történetieskedés buzgalmában nem érkeztek arra, hogy legalább saját köznyelvük leíró jellegű megvilágításának elég figyelmet szenteljenek. Kutatták ugyan pl. ennek vagy annak a finn hangnak szamojéd megfelelőit — ami önmagában természetesen érdekes és hasznos volt —, de nem kutatták, még egy iskolai nyelvtan szükségleteit kielégítő módon sem, a mai finn köznyelv tárgyi, állítmányi vagy szófaji szabályait.

Végül az utóbbi évtizedek nyelvtudományának harmadik gyöngéjeként jellemezték e tudomány túlságosan analitikus voltát. Ez a nyelvtudomány abból a filozófiai alapszemléletről

indult ki, hogy a természeti jelenségek, a lélektaniak is, megmagyarázhatók a mehanikai elv alapján, és hogy a kutatásnak e célból csak az lehet az osztályrésze, hogy a jelenséget kezdeti tényezőire boncolja, ami után e tényezők végső eredménye, a szintézis egyszerűen a részdolgok összegének volt tekinthető. E nézet szerint fogott hozzá az újgrammatikus nyelvtudomány, hogy csökkentse és specializálja problémáit. Ismételten semmi okunk sincs tagadni, hogy ez az eljárás nagy módszerbeli haladást jelentett a régibb korok nyelvkutatásához viszonyítva. Tudnivaló, hogy egy országon gyakran lehet uralkodni azzal, hogy az ország területét megosztják. De a tapasztalat csakhamar azt mutatta, hogy a túlságos és egyoldalú „megosztás“ két irányban is káros volt magára a nyelvtudományra. Először is, ez bizonyos téves felfogásra vezetett a kutatás tárgyának természetét illetően, arra a felfogásra, hogy az egész a nyelv életében tekintve is csak a részek összege és hogy egyes jelenségeit az egésztől elkülönítve is, hamisítatlanul meg lehet érteni és magyarázni. Másodsor az az analízis elv a gyakorlatban elidegenítette a nyelvtudományt egészen széles, közérdeklődést keltő problémásoroktól, többek közt a nyelvi értékítéletektől. Így pl. a stilusztan és a gyakorlati nyelvművelés kérdései nem élvezték az újgrammatikus nyelvész kegyét. Ez a körülmény volt egyik oka annak, hogy a művelt nagyközönség érdeklődése a nyelvtudomány iránt nagy mértékben csökkent. A közönségben mindinkább olyasféle felfogás kapott lábra, hogy az a tudományág, amelynek kutatási tárgya mégis minden emberhez közelebb esik, mint bármi más, s amelynek tehát így mindenki számára érdekesítő mondanivalója kellene hogy legyen, neki köveket szolgált fel kenyér helyett.

Épöly gyorsan, ahogy az előbb megvilágított hibákat általánosan felismerték, támadtak természetesen a helyzet magjavítására irányuló kísérletek is. Pillanatnyilag lehetségesnek látszik annak a bizonyítása, hogy hatása alapján a nyelvtudomány vérszegénysége ellen a legtöbboldalú (ha nem az egyetlen) gyógymódnak a nyelvjárások kutatásának az előbbinél sokkal fontosabb szerepkörbe és új színvonalra történt emelkedése mutatkozik.

Igaz, hogy amint ismeretes, már végeztek nyelvjárásokutatást az újgrammatikus irányzat megbízásából is. De ez főleg helyi hangtani monográfiák elkészítésére szorítkozott, és a vele szemben megnyilvánult elismerés a nyelvtudomány vezető személyiségeinek részéről nem valami nagy volt. Bach Adolf erről így ír (*Deutsche Mundartforschung* c. művében Heidelberg, 1934. 117. l.): „A nyelvjárásokutatók fecsegését gyakran csak helyi érdeklődésre méltó dolognak tartották, amelyet úgy tekintettek az akadémiai tanszékek őrtornyából, mint oly teljesen közömbös dolgot, amelyet károsodás nélkül semmibe vehettek. Nem ismerték fel, hogy, bár a nyelvjárás-

kutatók anyaguknál fogva széles területeken csak helyi jelentékelenségeken dolgoztak, viszont az élő nyelvvel kapcsolatos fáradozásaik együttes eredményeként minden addigit megrendítő elvi felismerésekre jutottak, amelyeknek minden nyelvi életre vonatkozólag megvan az érvényük, bárhol és bármikor virágozott légyen is az."

A nyelvjáráskutatók ilyen „fecsegéseiből" eredő és az egész nyelvtudomány javára kifejlődő új elvtani ismeretet jelentett mindenekelőtt annak a körülménynek a megértése, hogy a szavak kutatásában az előbbinél sokkal nagyobb mértékben kell figyelembe venni azokat a *dolgokat*, amelyeket hangi jelekkel kifejezünk és hogy a mostani mind anyagi, mind pedig szellemi népi műveltség mindenütt, az ú. n. művelt országokban is még mindig megőrzött régebben nem is sejtett sokoldalú, de a köz- és irodalmi nyelv előtt teljesen ismeretlen anyagot, mely igen fontos a nyelvi és más műveltség, valamint a mostani közösség és e közösség kialakulásának megértésére is. Klasszikusan egyszerű és meggyőző példát adott e tekintetben az osztrák Meringer Rudolf 1896-ból származó magyarázata a német *Wand* „fal" szó eredetéről. Ezt a szót korábban megkísérelték kietimológizálni a legtalálékonyabb módokon a rokonnyelvek segítségével, de mindig rossz eredménnyel, mígcsak Meringer a mai német nyelv nyelvjárásainak alapján, valamint párhuzamba állítva a nevek és a dolgok kutatását, ellentmondást nem tűrően kimutatta, hogy a *Wand* a *winden* ige származéka és eredetileg vesszőkből font faléptményt jelent. Vajjon melyik etimológus jutott volna csupán hangtani oldalról és utólagos „jelentéstani" alapról kiindulva mégcsak a sejtelmére is annak, hogy a német *Wand* „fal" és a svéd nyelvjárások *vann* „borsószar" szava egymásnak igen közeli rokonai? Vagy — hogy a finn nyelvből vegyünk egy példát — a szavak nyelvjárási, tudományunk régebbi segédeszközeivel nagyrészt ismeretlen jelentésfadataiba való részletes behatolás nélkül értelmetlennek látszott volna az az állítás, hogy a finn *soittaa* (pl. ebben a szerkezetben „soittaa kannelta" = kantelén játszani) etimológiailag ugyanarról a gyökérről való, mint a *tulisoihto* „soihtu" = „fáklya" és az észti *sõita* „hajtani, üzni"? És mégis e szavak együvértartozása biztos, ezzel szemben a finn *soida* szó és ennek az ugor nyelvekben és a szamojédban található bizonyos, hangalakjuknál és jelentésüknél fogva valószínűnek látszó megfelelői (pl. a magyar *zaj* szó) közti hasonlóság igen könnyen lehet, hogy csak véletlen.

A nyelvtudományt imígyen a szavak jelentésrészének alapos figyelembevételére irányítva bizonyos intenzivitást hozott az előbbi extenzivitás segítségével, és ennek kapcsán a nyelvjárás-kutatás annak a figyelembevételére is felnyitotta a szemeket, hogy a szó „jelentéséről" alkotott korábban általános fogalom felülvizsgálatra szorul. Észrevették, hogy a szó jelentését

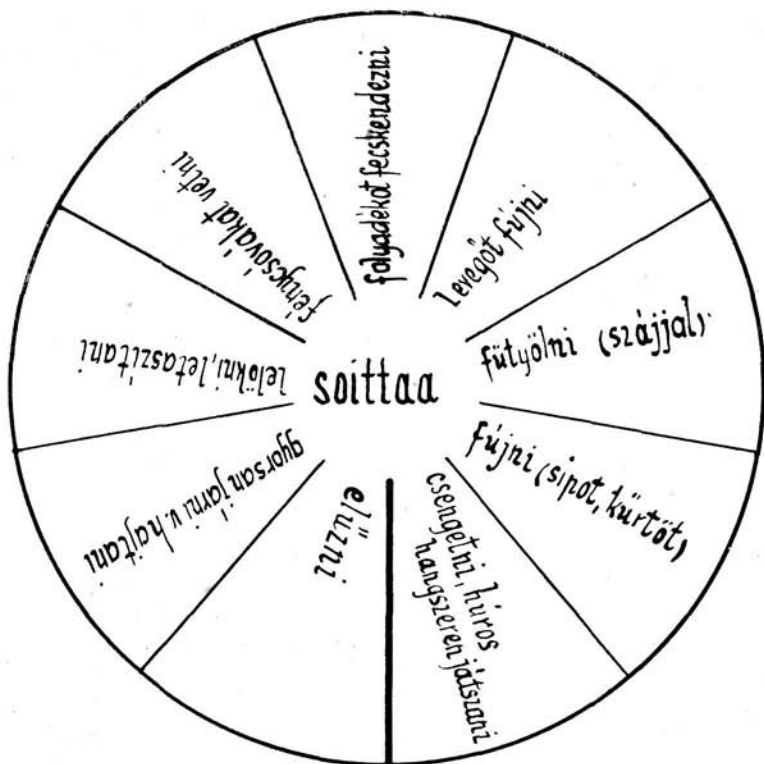
gyakran túlságosan is világosan elhatároltnak, túlságosan egyszerűnek, túlságosan a mai logika szerintinek látták, és — amint mondtuk — az ilyenfajta jelenséget aztán nagy merészséggel visszavetítették a távoli múltba is. A nyelvjárakutatók viszonylag elég későn jutottak el annak a behizonyítására, hogy ha áthatolunk azon a szellemileg fejlettebb, de a nyelv lényegéből mégis csak egy részt képviselő rétegen, amit a mai köz- és irodalmi nyelv jelent, még napjaink európai művelt nyelveinek népi nyelvjárásaiban is láthatunk meglepően ősrégi vonásokat, amelyek ugyancsak közeli rokonságban vannak azokkal a „praelogikus“ primitívségekkel, amelyeket a szociológusok az ú. n. természeti népek gondolkozásmódjában találtak. Tudjuk ugyan, hogy a nyelvtudomány kézikönyvében régóta emlegetnek különleges mutatványokként a nyelvfejlődés és az elvont gondolkozás kezdetleges fokáról olyanféle eseteket, mint pl., hogy valamely természeti nép nyelvéből hiányzik a „víz“ fogalma, vagy a „mosni“ fogalmára szolgáló megjelölés. De pl. a német nyelvkutatóknak nem sikerült feljegyezni — amint erre a giesseni egyetem magántanára, Stroh Fritz a „Südhessisches Wörterbuch“ szerkesztője felhívta a figyelmet —, hogy az ő régi művelt nyelvük népi nyelvjárásaiban egyetlen egy eredeti, igazán népies elnevezés sincs az „állat“ és „növény“ fogalmakra, és hogy az illető német irodalmi nyelvű szavak nyelvjárasi megfelelőinek mindenütt sokkal szűkebb, bizonyos állatokra és növényekre korlátozódó konkrét jelentései vannak. (Különben valószínűleg ugyanezt az esetet lehet megállapítani az összes finn nyelvjárásokra vonatkozólag is, noha ennek elvégzésére nálunk nem fordítottak figyelmet.)

Csak a legújabbkori nyelvjárakutatás készlet bennünket arra, hogy elgondolkozva álljunk meg amellet az igazában csak kevesektől felfogott forradalom mellett, amit az összes nyelvek életében az igazi *köznyelv* megszületése jelent a nyelvjárások fölött, amellet a forradalom mellett, amelyet aztán az egységes *irodalmi nyelv* véglegesen betetőz. Képzeljük el, milyen hatalmas *szellemi társalgást*, a gondolatcserének milyen sokezerszeres megnövekedését jelentette, különösen az irodalmi nyelv megszületése mindenfelé. Nagy embercsoportok életében ilymódon új tényező jelentkezik, amely szüntelenül kifejti egységesítő, kiegyenlítő és irányító nyomását a különböző nyelvjárásokat beszélők lelki életére és nyelvére. Egy egész nép köznyelvének megszületése a törzsiségnél szélesebb szociológiai közösségnek, az állami népiségnek meglétét tételezi fel. A köznyelvet nélkülözhetetlenné teszi a törzsi élet formáinál sokoldalúbb, sokrétűbb, a kifejezésbeli kétértelműségek és más bizonytalanságok iránt az előbbinél érzékenyebb emberi működések: törvényhasználat, állami gazdaság, különböző tudományok művelése. Viszonylag gyorsan történik a fejlődés a logikai-

ság és az elvont gondolkozás magasabb színvonalára. A köznyelv csak megválogatva fordíthatja a maga javára azt a barbár gazdagságot, amely ott virul a népi nyelvjárások vad szabadságában. Szándékosan mondok barbárt, mert az, amit a közönséges nemzetidealizáló beszédben a nyelvjárások „gazdagságának” nevezünk, nagyrészt éppen a gondolkozás primitívségéből következő, magasabb szempontból bírálva hiábavaló felesleg (v. ö. Bach A d o l f. i m. 146-tól). Épúgy, amint valamely természeti nép tagja még nem fejlődött arra a szintre, hogy pl. azt mondhatná, hogy *vizet* iszik, hanem megelégszik azzal, ha iszik a *forrásból*, *kútból*, *patakából*, *folyóból*, *tavacskából*, *tóból*, *esőből* stb., és ahogy a német vagy a finn egyszerű ember saját körülményei közt sohasem érzi olyan fogalomnak szükségét, mint „állat” (a szó irodalmi nyelvi jelentését véve), épúgy a primitív gondolkozás nyelve is általában elmerül a figyelemkeltőbb részletvonásokban, ugyanakkor, amikor a fejlettebb megfigyelő mellözi a lényegtelen részletjelenségek festését, és megelégszik azzal, hogy csupán a fontosabbat, a főfogalmat nevezi meg. Ezen igazsággal kell bizonyára kapcsolatba hozni pl. azt a tényállást, hogy saját nyelvünk délnyugati nyelvjárásai az ú. n. leíró megjelölések terén szemelláthatóan szegényebbek, mint például a savoi nyelvjárások.¹ Másrészt a népnyelvben, amely a valóságban számtalan falura tagolódva él, vagy talán családonként kisnyelvek formájában, nincsenek meg ugyanazok az okok, mint a köznyelvben, hogy védekeznek pl. ugyanazon szó különféle jelentésfejlődéseinek párhuzamos használata ellen; a félreértések lehetősége összehasonlíthatatlanul kevesebb és az általuk okozott károk viszonylag csekélyek. Így pl. — hogy még visszatérjünk előbb említett *soittaa*-példákra — az irodalmi nyelvben bizonyára nehézség származnék abból, hogyha a *soittaminen*-ben benne lenne mindaz a számos, jóllehet ugyanabból a forrásból eredő jelentés, mint a népi nyelvjárásokban (*karkottaa* 'elűzni' ~ *kulkea t. ajaa rientäen* 'gyorsan járni vagy hajtani' ~ *syöstä, syöksähtää* 'lelökni, letaszítani' ~ *syöstä valojuovia* 'fénycsóvákat vetni' ~ *suihkutaa nestettä* 'folyadékot fecskendezni' ~ *puhaltaa ilmaa* 'levegőt fújni' ~ *viheltää (huulilla)* 'füttyölni (szájjal)' ~ *puhaltaa pilliä, torvea* 'fújni (sípot, kürtöt)' ~ *soittaa kelloa, kielisoittinta* 'csengetni, húros hangszeren játszani' stb.). De különös, hogy a tudományos kutatás álláspontjáról a legérdekesebb eljutni azokhoz a köznyelvi hatás mögötti nyelvi rétegekhez és pl. látni, hogy a finn *soittaa* szó különböző jelentései egymás mellé állítva hogyan alkotnak szinte a szivárványhoz hasonló

¹ V. ö. Lévy-Bruhl, Lucien Das Denken der Naturvölker (2. Aufl., 1926) 139—150. l. Bizonyos természeti népek nyelve, másrészt pedig a finn savoi nyelvjárások leíró megjelölései közt lévő közös vonások oly meglepően nagyok, hogy a legtöbb, Lévy-Bruhltól a néger nyelvekből vett példákat tökéletesen helyettesíteni lehetne savoi példákkal.

színsorozatot, amelynek minden egyes vonala pontosan kapcsolódik a mellette lévőhöz, de amelynek legszélső csíkjai egymással semmiféle közösséget sem mutatnak.¹ Alaposan csalódik az a kutató is, aki azt hiszi, hogy a finn irodalmi nyelv alapján meg tudja oldani pl. azt, hogy mi a *soittaa* „képes lenni, tudni“ ige „igazi“ jelentése, — de viszont az egész szó

A *soittaa* ige jelentései a finn nyelvjárásokban.

új megvilágításba kerül, ha ismerjük mindenekelőtt e szó bizonyos származékainak használatát a mai nyelvjárásokból.

Ugyanakkor, amikor a mai nyelvjáráskutatás ily módon csökkentette a hangtannak a nyelvtudományban elfoglalt egyoldalú uralmi helyzetét, természetesen már pusztán létezésével is elfordította a nyelvtudomány fejlődési irányát más, kifogásolt egyoldalúságtól is, nevezetesen a túlságos „történeties-

¹ Pontosabban *Studia Fennica* 1, 3—24 l. — Jó példákat említ különösen a mitológiai fogalmi körökbe tartozó népnyelvi szavak jelentéseinek elmosódó határaitól *Juvas Maija*, a *Virittäjä*-ben, 1933. 27—35.

ségtől". Hiszen a nyelvjáráskutatás már önmagában is a *mai nyelv* alapos leíró megvilágítását jelenti. A tapasztalat a továbbiakban is azt bizonyítja, hogy ily módon már önmagában is nélkülözhetetlen előmunkálatokat végeznek a történeti tudomány számára, megerősítik és kiszélesítik annak sokszorosan szük- és nehézkes alapjait, és megakadályozzák, hogy elszietett összehasonlításokat tegyenek távoli korokkal és nyelvekkel, mielőtt a jelent és a saját nyelvük nyújtotta magyarázó lehetőségeket ismernék. A mai nyelv jelenségei teljes terjedelmének pontos és rendszeres leírása viszont számos esetben önmagától is ugyanezen jelenségek genétikus magyarázatának kulcsává válik: hiszen a mai nyelvjárási szótár szócikke gyakran önmagában is szinte kész etimológiát tartalmaz. De az újgrammatikusok kedvelt területén, a hangtanban is, hozzácsatolva a mai nyelv ismeretét, az újkori nyelvjáráskutatás igen elmélyítette elvi ismereteinket a nyelv életéről általában. Gondoljunk csak arra, milyen lényegesen új eredményeket köszönhet a nyelvtudomány az ú. n. nyelvjárásföldrajznak és az ennek alapján felépült kultúrföldrajznak. Különösen hangsúlyozzuk azt a bizonyára maradandó értékű adományt, amelyet a nyelvtudomány anyaggyűjtő technikája kapott a nyelvjárásföldrajztól. Ez a technikai újítás laikusokból álló levelezőszervezet alakítása nyelvi anyaggyűjtés céljából. Ez az eljárás, amint ismeretes, tulajdonképpen a német Wenker Györgynek a német néptanítókhöz 1876-ban kibocsátott körlevelével veszi kezdetét. Az ilyenfajta laikusokhoz fordulás évtizedeken keresztül elútasításra talált a hivatásos nyelvészek többségének részéről. Ők ugyanis ennek eredményeit már eleve megbízhatatlannak tartották. De azután, amikor a szakemberek által elvégzett részletes ellenőrző munka számos tekintetben vagy nagyon túlzottaknak, vagy teljesen alaptalannak minősítette a téves hiedelmeket, a körleveles eljárást bőségesen igénybevették mind Németországban, mind pedig Európa számos más országában. Ez az ú. n. közvetett anyaggyűjtő módszer lényegesen megnövelte a nyelvtudomány lehetőségeit, hogy úgy mondjuk a statisztikai módszer és a térképészet felhasználása révén és így sokféle probléma megoldását megkönnyítette. A nagyszámú levelezőszervezetek a nyelvtudomány számára bizonyos mértékben a tájékozódás hasonló mértékű segédeszközét jelentették, mint a statisztika az államtudománynak, vagy a táviróhálózat a meteorológiának. Hiszen könnyen érthető, hogy pl. a térképkészítés lehetőségeinek az előbbinél többszörösére növekedtével a kutató előtt szinte betű szerint véve új távlatok nyíltak a nyelv életébe, különösen a hang-, alak- és szótanba. A jelenleg számos európai országban oly módon levő hatalmas nyelvatlaszmunkák bizonyítják, mily nagy elismerésre tett szert a nyelvtudományi-etnológiai kartográfia a tudomány világában. De még az olyan nyelvtudományi feladatot is, mint a szó jelentéseinek minden

oldalról való felderítése, gyakran döntően megkönnyíti a postai úton való gyűjtés. Gondoljuk meg csak, hogy pl. ezerszámra válaszolnak a népnyelv közvetlen ismerői valamely feltett jelentéstani kérdésre, amint ez nálunk Finnországban jelenleg történik: ily módon már pusztán számtanilag is elvárható, hogy ebből a nagy embercsoportból valaki olyan fontos körülményre irányítja a kérdező figyelmét, amelyet pl. tíz szakember sem lett volna képes megadni akár hosszú ideig tartó kutatóút folyamán sem. Így csupán Finnország paraszt népessége már számos pótolhatatlan szolgálatot tett a nyelvünk megismerésére törekvő tudományos kutatásnak. Röviden szólva: a nyelvtudomány módszertani követelményeit bizonyos tekintetben még fokozni lehetett a laikusokból alakított segédszervezet igénybevételével.

Láttuk tehát, hogy a nyelvjáráskutatás egyrészt a nyelv tartalmi részének, másrészt a mai nyelvnek kutatásával résztvevett a nyelvtudomány gyarapításában. De még egy harmadik előbb említett gyöngéjét is orvosolni lehetett az újgrammatikus nyelvészetnek a mai nyelvjáráskutatás segítségével, nevezetesen a túlságos analizálásra való hajlandóságot. A tartalmi, vagy tárgyi oldal kutatásának megerősödésével az alaki körülmények magyarázatán kívül a nyelvjárások szókincsanyagának gyűjtésében pl. minálunk Finnországban arra az eredményre jutottak, hogy mellőzik akorábban alkalmazott betűsor szerinti szókérdő eljárást és a helyére az *ideológiai dologra kérdező eljárást* teszik. Nem nehéz megérteni, hogy ez az eljárás lehetővé tette a kutató számára, hogy az előbbinél jobban szemmel tartsa a nagy egészeket, s hogy a részletdolgokat nem csupán egy nagyobb egységhez tartozóknak, hanem olyanoknak is tekintse, amelyek attól függenek és hatásokat kapnak. Az ú. n. *jelentésterületek* kutatása abban a formában, ahogy azt a kitűnő specialista, a német Trier Jost végezte, igazában könnyebben alkalmazható az irodalmi nyelvre, mint a nyelvjárásokra. De legalább is, mint a finn nyelvjárási anyaggyűjtő módszer, amely — ellentétben az általunk ismert külföldi nyelvjárási szótári kísérletekkel általában — nem szorul főleg az előbb említett levelezőhálózat segítségére, hanem ráadásul, de még talán inkább fontosabb részként, felhasznál különleges kiképzésben részesült, évekig a gyűjtőterületeken tartózkodó ösztöndíjasokat, különösen az ilyen gyűjtési eljárás biztosít a jelentésterület-kutatás számára is az élő nyelvből is a lehető legjobb anyagot. Hiszen az ideológiai elrendezésben kiváló lexikális kérdezésmód bőségesen eredményez éppen az ilyenfajta modern kutatás szempontjából fontosnak tartott rokonértelmű szógyűjteményt és a természetes egységekből nyert konnekszió-példatárát, amint a jelenleg éppen gyűjtési munkával foglalatосkodó Nirvi R. E. magiszter a nyilvánosság előtt is világosan bebizonyította (lásd Virittjää, 1936. 24—25. és 1937. 45—58. 1.).

Ha most választ akarunk adni arra a már cikkünk elején említett kérdésre, hogy vajjon napjainkban indokolt-e még ugyanolyan nagyrabecsülés a nyelvjáráskutatás irányában, aminek az eredménye a Setälä által 40 évvel ezelőtt elkészített finn népnyelvi szótártervezet volt, hát a válasznak úgy kell hangzania: a finn nyelvjárások szótárának jelentősége és szükségessége a mai felfogás szerint még nagyobb, mint négy évtizeddel ezelőtt. Ez az értékelkedés egyrészt a nyelvjárás-kutatás helyzetének a nyelvtudomány körén belül történt megerősödéséből eredt; e fejlődési folyamat belső feltételeit a fentiekben megkíséreltük kifejtetni. De emlékeztetnünk kell arra is, hogy szótárunk terve egyszersmind teljesen meg is újult az elmúlt két évtized folyamán. Az a „szótár“, amely ezen megújult terv alapján megszületik, és amelynek anyaga legnagyobbbrészt már együtt is van, nem lesz többé nagyrészt csupán alaki körülményeket szemmieltartó újgrammatikus nyelvészeti segédeszköz, hanem lesz egy egész szellemi és anyagi népi kulturánk gyökeréig lehatoló, mély genétikus egységeket feltáró, egyszersmind alapos és sokoldalú *Finn népéleti lexikon*, amelynek gyakorlati érvénye messze túl fog terjedni a nyelvtudománnyal foglalkozók szűk körén. A tapasztalat — mint már ismeretes — bebizonyította, hogy ez az egész óriási zsákmány, amely legalább is az utóbbi tíz év folyamán beáramlott a Szótáralapítvány tárházaiba, sohasem adható ki bármily nagy könyvben sem, hanem a helyzet kényszere miatt állandó nyilvános gyűjteményt kell belőle alakítani, amelynek a „Finn szellemi nemzeti múzeum“ egy részeként az a feladata, hogy gondoskodjék nagyértékű, elsőrangú gyűjteményeinek megővéséről az eljövendő századok tudományos kutatása számára is.

Épúgy, ahogy Németországban Wenker György nyelvi térképei már megjelenésük előtt élénkítően hatottak az ottani nyelv kutatásra, éppúgy megállapíthatjuk, hogy a Szótáralapítvány révén megteremtett finn nyelvi gyűjtemény már a szótár megjelenésének kezdete előtt igen gyümölcsöző eredményekre vezetett legalább is az egyetem finn nyelvi tanításában. Nálunk éppen nyelvjárási szótári munkánk hatására kapott lábra az az „élethez közelebb álló nyelvtudományi irány“, amely elősegítette a tanulóknak a tanulmányi anyag iránt az előbbinél személyesebb érdeklődés megszületését. Ez éppen az az irány, amelyet Bach Adolf (i. m. 181) Németországban feltétlenül szükségesnek tart, ha meg akarják akadályozni a nyelvtudomány állandó háttérbeszorulását az egyetemeken és az egyetemi ifjúság állandóan növekedő elidegenedését a nyelvtudománnyal való foglalkozástól. És nem ok nélkül reméljük azt sem, hogy egykor majd hasonló változást tapasztalhatunk magának a kutatómunkának új tájékozódásában is.

Anyanyelvünk szókincskutatásának történelmi fejlődési útját három kimagasló mértföldkő jelzi, amelyekről messzire világítanak a feliratok : *Juslenius Dániel* 1745, *Renvall Gusztáv* 1826, *Lönnrot Illés* 1880. A finn nyelv kutatás eme kincses táraitak mindegyike egykor példátlan szellemi és anyagi erőfeszítést vett igénybe. Nemzeti önérzetünkre nem hízegő, hogy köztük a középső és bizonyos tekintetben még mindig legjobb Renvall-féle „Suomalainen Sana-Kirja“ orosz pártfogó költségén készült. Ezzel szemben örvendetes, hogy most, 110 évvel később, a finn nép folytatja és maga akarja meghozni nyelve szókincsének és a benne tükröződő hagyomány-műveltségnek tudományos betakarításához szükséges áldozatokat, amelyek a feladat nagyságához vannak mérve. Bizonyos, hogy ezek az áldozatok már eddig is előnyösen hatottak a finn nemzet hírnevére a tudomány nemzetközi küzdőterén is, ahol nyelvtudósainknak már régebről is jó nevük van. Kétségünk sem lehet afelől, hogy az éppen a kérdés tárgyául szolgáló szellemi munkaterület ama területek közül való, amelyeken egy kis állam is eljuthat a legnagyobb eredményekre, sőt — amint Dánia és Svájc nyelvtudományának története mutatja — nemzetközi vezetőhelyre is tehet szert.

Helsinki.

Hakulinen Lőrinc.